

Wybrane przemiany społeczne w ponowoczesnym świecie – implikacje dla edukacji i stylu życia seniorów

Słowa kluczowe: edukacja dorosłych, aktywne starzenie się, style życia, ponowoczesność

Keywords: adult education, active aging, life styles, post-modernity

Przemiany demograficzne i ich wpływ na politykę aktywizacji seniorów

W Polsce, podobnie jak w wielu krajach europejskich, od kilkunastu lat obserwuje się proces zmiany struktury demograficznej, którego cechą jest rosnący udział osób starszych w populacji ogółem.

W roku 2015 ludności w wieku poprodukcyjnym było 7,5 mln, w 2020 r. prognozuje się 8,6 mln, w 2030 r. – 9,7 mln, w 2040 r. – 10,9 mln, a w 2050 r. – 12,4 mln osób¹.

Tymczasem według tej samej prognozy ludność w wieku przedprodukcyjnym będzie malała z 6,9 mln w 2015 r. do: 6,7 mln w 2020 r., 5,9 mln w 2030 r., 5,3 mln w 2040 r. i 4,8 mln w 2050 r.

W latach 2010-2015 udział ludności w wieku 65+ zwiększył się w Polsce o 2,3% do 15,8%.

Jak wynika z analiz i prognoz demograficznych, w Unii Europejskiej w 2030 r. będzie ok. 150 mln osób starszych (powyżej 65 lat), a w Polsce ich liczba wzrośnie do 10 mln, stanowiąc 25% populacji². Spodziewany jest także szybki wzrost liczby osób powyżej 80 lat. Biorąc pod uwagę utrzymujące się tempo zmian, przewiduje się, że w 2050 r. liczba osób powyżej 65. roku życia osiągnie poziom powyżej 50% populacji, co sytuuje Polskę w grupie najszybciej starzejących się krajów Europy.

¹ Prognoza ludności według wariantu przyjmującego górną granicę dla wieku produkcyjnego 59/64 lata oraz dolną granicę dla wieku poprodukcyjnego 60/65 lat, *Rocznik Statystyczny RP 2014*, GUS, Warszawa 2014, s. 222-223.

² *Narodowy Komitet Seniora*, Biuletyn nr 2, Warszawa 2016, s. 7.

Zmieniająca się sytuacja demograficzna stawia przed Unią Europejską, w tym przed Polską, nowe wyzwania związane z planowaniem i kształtowaniem polityki na rzecz aktywnego i zdrowego starzenia się. Istotny dla wdrażania tej polityki jest fakt, iż pomimo tego, że Polska jest krajem relatywnie niskiej zamożności, to jednak średni majątek w przeliczeniu na 1 osobę rośnie na przestrzeni ostatnich lat (1,9% wzrostu rocznie w latach 2008-2015)³. Wkraczamy w pokoleniową niezależność materialną, która wraz z dynamicznym wzrostem wykształcenia kolejnych grup wchodzących w wiek emerytalny i zmieniającym się modelem postmodernistycznych wzorców kulturowych (w tym zmieniającym się modelem rodziny) nadaje im nowy status społeczny i kreuje nowe potrzeby samorealizacji w czasie wolnym. Mimo że społeczny odbiór dorosłości, a zwłaszcza jej późny okres (starość) uległ i dalej ulega daleko idącej dekompozycji (aż do gerontofobii), „dorosłość w swej dojrzałej postaci jest stanem wymaganym i pożądanym społecznie zaś warunkiem uzyskania statusu osoby niezależnej (autonomicznej) jest nieustanne uczenie się”⁴ oraz „budowanie w człowieku duchowego wymiaru jego osobowości, który niesie ze sobą wolność wewnętrzną, poczucie autonomii i niezależności od świata rzeczy i zjawisk będących źródłem niepewności i lęku”⁵. Zarysowane zaledwie w dużym zarysie uwarunkowania są przesłanką do podejmowania różnorodnej aktywności przez seniorów.

Koncepcja aktywnego starzenia się (*active ageing*) powstała pod koniec lat 90. XX w. (WHO) i jest odpowiedzią na zmiany cywilizacyjne i kulturowe współczesnego świata.

Aktywne starzenie się „jest procesem optymalizacji szans zdrowotnych oraz związanych z uczestnictwem i bezpieczeństwem, w celu polepszenia jakości życia, kiedy ludzie się starzeją”⁶. Rozwój aktywnego starzenia się zdeterminowany jest zarówno przez czynniki zewnętrzne (ekonomiczne, społeczne, związane z infrastrukturą techniczną, usługami z zakresu ochrony zdrowia, edukacji itd.) oraz czynniki wewnętrzne, kształtujące osobowość oraz prowadzony styl życia⁷.

Narzędziem służącym budowaniu polityki aktywnego i zdrowego starzenia się może być Wskaźnik Aktywnego Starzenia się (*Active Ageing Index – AAI*)⁸,

³ Ibidem, s. 21.

⁴ J. Semków, *Duchowy wymiar dorosłości antidotum na lęki egzystencjalne*, „Edukacja Dorosłych” 2015, nr 1, s. 69.

⁵ Ibidem.

⁶ *Active ageing. A policy framework*, World Health Organization, Madrid 2002, http://whqlibdoc.who.int/hq/2002/WHO_NMH_NPH_02.8.pdf [dostęp: 28.04.2015].

⁷ W. Olszewski, *ICT in the process of active ageing*, [w:] E. Baron-Polańczyk (red.), *ICT in Educational Design. Processes, Materials, Resources*, Oficyna Wydawnicza UZ, Zielona Góra 2015, s. 35-48.

⁸ Wskaźnik dotyczy osób powyżej 55. roku życia.

wyznaczony przez Komisję Europejską w ramach Europejskiego Roku Aktywności Osób Starszych i Solidarności Międzypokoleniowej 2012. Wskaźnik ten identyfikuje potencjał osób starszych w obszarze zatrudnienia, życia społecznego, samodzielnej egzystencji oraz możliwości aktywnego starzenia się. Wskaźnik Ogólny Aktywnego Starzenia się (AAI) jest wskaźnikiem złożonym z 22 indywidualnych wskaźników, a jego zakres przedmiotowy wyznaczają: zatrudnienie, partycypacja społeczna, niezależne, zdrowe i bezpieczne życie, warunki aktywnego starzenia się (tab. 1).

Tabela 1. Wskaźnik ogólny oraz wybrane wskaźniki aktywności osób starszych

Wskaźnik ogólny	Wskaźnik aktywności osób starszych			
Zakres przedmiotowy	Zatrudnienie	Partycypacja społeczna	Niezależne i bezpieczne życie w zdrowiu	Warunki aktywnego starzenia się
Sub-wskaźniki			Aktywność fizyczna	Oczekiwane dalsze trwanie życia w wieku 55 lat
			Dostęp do opieki zdrowotnej	Oczekiwane dalsze trwanie życia w zdrowiu w wieku 55 lat
			Niezależne życie	Dobrostan psychiczny
			Bezpieczeństwo finansowe (3 wskaźniki*) * Bezpieczeństwo finansowe – 3 wskaźniki: 1. Relatywna mediana dochodów dla osób powyżej 65. roku życia do dochodu osób poniżej 65. roku życia, 2. Brak ryzyka ubóstwa osób starszych, 3. Brak ryzyka deprivacji materialnej.	Korzystanie z technologii ICT

Tab. 1. dok.

			Bezpieczeństwo fizyczne	Sieci społeczne
			Uczenie się przez całe życie	Osiągnięcia edukacyjne

Źródło: Rządowy Program na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020.

Dla Polski wskaźnik AAI wynosi 27,3 przy założeniu, że 100 opisuje sytuację idealną, tzn. 100-procentową realizację zadań wszystkich obszarów oraz 100-procentową partycypację osób starszych we wszystkich obszarach. W rankingu ogólnym krajów UE Polska zajmuje 27 – ostatnie miejsce. W ramach wydzielonych wskaźników przedmiotowych Polska zajęła odpowiednio 24 miejsce w obszarze zatrudnienia, 27 miejsce w obszarze partycypacji społecznej, 21 miejsce w obszarze samodzielnej egzystencji oraz 22 miejsce w obszarze możliwości aktywnego starzenia się. Najwyższym poziomem AAI odznaczają się Szwecja (44,0), Dania (40,2) oraz Irlandia (39,4). Oznacza to, że przed Polską stoi wyzwanie podjęcia szeroko zakrojonych działań we wszystkich obszarach uwzględnionych w tym wskaźniku. Priorytety Programu ASOS (Aktywności Społecznej Osób Starszych) 2014-2020 stanowią realizację tego zadania w zakresie działalności organizacji pozarządowych, partycypacji społecznej, wolontariatu czy edukacji. Z punktu widzenia tytułowych treści szczególnie ważne są subwskaźniki dotyczące korzystania z technologii ICT oraz osiągnięć edukacyjnych.

Do koncepcji aktywnego starzenia się nawiązuje Opinia Komitetu Regionów do Komunikatu Komisji dla Rady, Parlamentu Europejskiego, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego „Plan działań na rzecz kształcenia dorosłych – Na naukę zawsze jest odpowiednia pora”⁹.

W dokumencie tym stwierdza się m.in., że „korzyści, potwierdzenie i odblokowanie indywidualnego potencjału w ramach kształcenia dorosłych ma istotną «wartość dodaną» w odniesieniu do wielu innych aspektów społecznego, zawodowego, obywatelskiego, kulturalnego i ekonomicznego życia uczestników tego procesu, jak również aspektów ponadpokoleniowych i międzypokoleniowych”¹⁰, a w dalszej części dostrzega, że „wykluczenie z procesu kształcenia i brak uczestnictwa w tym procesie stanowi istotny pierwszy krok prowadzący do przyszłej

⁹ Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej, C 257/70 z dnia 9.10.2008.

¹⁰ Ibidem.

marginalizacji, w której następstwie często dochodzi do typowego «wykluczenia» z życia zawodowego, społeczno-obywatelskiego i kulturalnego”¹¹.

Zarysowane przemiany demograficzne spowodowały nowe podejście do problematyki osób starszych, czego efektem jest m.in. Rządowy Program na rzecz ASOS (Aktywności Społecznej osób Starszych) na lata 2014-2020, utworzenie w 2015 r. Narodowego Komitetu Seniora, który włącza się do realizacji misji Programu „Senior 2030”, licznie powstające Uniwersytety Trzeciego Wieku czy Rady Seniorów.

Przemiany społeczne w ponowoczesnym świecie – implikacje dla edukacji

W okresie minionego półwiecza zachodzą dynamiczne zmiany porządku społecznego, w których nowoczesność zderza się z tradycyjnym stylem życia i często go podważa. To czasy „intensywnych, przyspieszonych i często niezrozumiałych zmian, jakim podlega współczesny człowiek (...) oraz wyraźnego załamania się dominującej roli tradycji, religii i rodziny w procesie socjalizacji i wychowania młodego pokolenia”¹². Skłania to do refleksji nad tożsamością człowieka, zwłaszcza ludzi generacji 60+ w ponowoczesnym świecie, dość radykalnie przekształcającym charakter życia codziennego i osobiste doświadczenia dorosłych osadzone często w historycznie zakorzenionych kulturach tradycyjnych.

Odnosząc się do późnonowoczesnej przestrzeni egzystencjalnej, A. Giddens zauważa, że: „w posttradycyjnym, refleksyjnie uporządkowanym i utkanym z systemów abstrakcyjnych świecie społecznym, gdzie reorganizacja czasu i przestrzeni tworzy nową konfigurację lokalności i globalności, ‘ja’ ulega ogromnej przemianie. Terapia, w tym autoterapia, wyraża tę zmianę i uczy, jak jej dokonać w ramach samorealizacji. Jeśli chodzi o tożsamość, to zasadniczym wymiarem codziennego działania jest po prostu wybór”¹³. Tym, co wyróżnia współczesną dorosłość społeczeństw ponowoczesnych, są tendencje samorealizacyjne, obecne w świadomości i działaniach osób dorosłych i coraz częściej widoczne także wśród seniorów. Jak zauważa E. Dubas: „Człowiek, także dorosły, świadomy swych praw i potrzeb, domaga się realizacji osobistego procesu rozwoju. Koncentruje się przy tym często na sobie samym kosztem budowy więzi wspólnotowych, w tym także rodzinnych.

¹¹ Ibidem.

¹² E. Dubas, *Przygotowanie do dorosłości – być i stawać się dorosłym*, „Edukacja Dorosłych” 2015, nr 1, s. 9.

¹³ A. Giddens, *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 112.

Samorealizacja dorosłych jednak wymaga wsparcia, aksjologicznych podpowie-
dzi, mądrych wyborów przynoszących pożytek jednostce a nieszkodzących spo-
łeczności, w której ona żyje¹⁴.

Neoliberalna doktryna gloryfikująca kult jednostki i jej wolności stawia
w późnej nowoczesności przed każdą jednostką szeroką gamę różnorodnych moż-
liwości i daje jej pełny wybór, nie wskazując, które z nich powinno się wybrać.

Jednym z takich wyborów jest wybór stylu życia. „W warunkach późnej no-
woczesności każdy ma jakiś styl życia, i w dodatku jest do tego w istotnym sensie
zmuszony: nie ma wyboru – trzeba wybierać”¹⁵.

W tradycyjnej kulturze życia oznaczało to wybór spośród dostępnych, przy-
jętych modeli (dość stabilnych i historycznie uwarunkowanych). Tymczasem
w ponowoczesnej kulturze styl życia jest znacznie bardziej pluralistyczny, odchod-
zący od utartych i powszechnie akceptowanych wzorców (na przykład z uwagi
na wiek, środowisko, tradycje rodzinne, podział na sferę prywatną i publiczną czy
środowisko działania). Coraz częściej w zmediatyzowanym świecie na styl życia
mają wpływ wzorce upowszechniane przez mass media (w tym neomedia), które
stały się w państwach rozwiniętych powszechnie dostępne. Stąd determinantem
stylu życia obok wspólnot terytorialnych stają się wspólnoty wirtualne (cyfrowe,
treściowe).

Z. Bauman, jeden z najwybitniejszych badaczy ponowoczesności, zauważa,
że w obliczu przyspieszenia tempa zmian trudno wyobrazić sobie przyszłość
na kształt teraźniejszości, dlatego metaforę pielgrzyma jako nowoczesnego
człowieka z ustalonym nadrzędnym celem należy odrzucić. Zresztą nie można
wskazać tylko jednego wzorca życia, w którym cel jest z góry wyznaczony, a kroki
pielgrzyma są sensowne, gdy przybliżają go do celu. Bauman proponuje nową
typologię stylów życia, zawierającą się w czterech wzorcach: spacerowicza, wło-
częgi, turysty i gracza¹⁶.

Spacerowicz zostaje wmieszany w tłum przechodniów, obserwuje innych,
często czerpie z nich przykład, ale jest jak oni anonimowy w masowym spektaklu,
który reżyserują wytwórcy masowych towarów i usług oraz media. Włóczęgę
pociąga niepewność jutra i ryzyko, dlatego sensem jego życia jest chęć bycia
wszędzie, ciągłe poszukiwanie, gotowość do podejmowania szybkich decyzji
i mobilność. Miejsce utraconych elementów życia czy ludzi zastępują inne. Tu-
rysta podróżować nie musi, ale udaje się tam, gdzie chce, a „skoro płaci”, ma
prawo wymagać tego, co najlepsze. Ponieważ ma dokąd wrócić, czuje się bez-

¹⁴ E. Dubas, *Przygotowanie do dorosłości...*, s. 16.

¹⁵ A. Giddens, *Nowoczesność i tożsamość...*, s. 113.

¹⁶ Z. Bauman, *Ponowoczesne wzory osobowe*, „Studia Socjologiczne” 1993, nr 2 (129).

pieczny, a podróże upewniają go w przekonaniu, że świat jest zgodny z jego wyobrażeniami.

Z kolei gracz zawsze chce, a nawet musi wygrać i dąży do tego celu za wszelką cenę (nawet pomijając wartości moralne czy etyczne). Liczy bardziej na łut szczęścia niż na racjonalność i uczciwość w postępowaniu. Bauman uważa, że ponowoczesność roi się od graczy.

Podzielam pogląd wybitnego socjologa, że zaproponowana typologia nie ma ukazywać różnorodności stylów życia różnych osób czy grup społecznych, które często wzajemnie się przenikają, są płynne. Chodzi bardziej o wskazanie niespójności wewnętrznej, występującej często w jednym człowieku i w jednym czasie.

Współczesne społeczeństwa postmodernistyczne cierpią na nadmiar wyboru, gdyż wszędzie towarzyszy jednostce wielorodność, wieloznaczność, epizodyczność norm, wartości, stylów życia. Dla wielu, zwłaszcza starszych ludzi, przywykłych do miarę jednorodnych, utrwalonych tradycyjnych wartości i przyzwyczajzeń, wybór staje się trudny.

Wszechobecna rewolucja technologiczna, kulturowa, etyczna, ideologiczna powoduje, że nie ma jedyne kanonu, jedynej właściwej drogi i prawdy. Zrywa się więź z tradycją, ciągłość pokoleniową, uformowaną przez poprzednie pokolenia, tworząc nowy typ kultury prefiguratywnej¹⁷. To kultura ukierunkowana na zmianę, indywidualne poszukiwanie własnej drogi, innowacje, nowe technologie, a zatem nastawiona na młodych, szybko uczących się i adaptujących nowości. Następuje zderzenie tradycyjnego stylu życia (kultury) z postradycyjnym, charakterystycznym dla ponowoczesnego społeczeństwa. Ową ponowoczesność Bauman interpretuje dwojako. Są to wzory zachowań obecnie uznane za normalne, choć wcześniej wykraczały poza pewien ustalony i akceptowany kanon, ale z drugiej strony o ponowoczesności mówi jako o stylu życia, w którym brak miejsca na dokonywanie wyborów, gdyż panuje wszechobecne podporządkowanie się do istniejącego stanu rzeczy. Warto zadać pytanie: Czy musimy poddać się tym zmianom i wzorcom narzucanym przez doktrynę konsumpcjonizmu?

W tym kontekście należy zwrócić uwagę na życie pokolenia 60+ i „nowe” postrzeganie roli całościowej edukacji. Jedną z ważniejszych implikacji dla edukacji, która stosunkowo rzadko bywa przedmiotem refleksji andragogicznej, jest przygotowanie do dorosłości, w tym późnej jej fazy. Przyjmując punkt widzenia E. Dubas¹⁸, przygotowanie do dorosłości może być rozumiane trojako. Po pierwsze – jako potoczne rozumienie, ale obecne w pedagogice i mające pojemne zna-

¹⁷ M. Mead, *Kultura i tożsamość. Studium dystansu międzypokoleniowego*, PWN, Warszawa 2000, s. 96.

¹⁸ E. Dubas, *Przygotowanie do dorosłości...*, s. 11-12.

czenie, obejmujące kształtowanie u młodych ludzi osobowościowych cech, tak kierunkowych (postaw, zachowań, systemu wartości, potrzeb, celów życiowych i in.), jak i instrumentalnych (systemu wiedzy, umiejętności, nawyków) z uwzględnieniem głównie procesów heteroedukacji (kształcenia i wychowania), których celem jest jak najlepsze przygotowanie do pełnienia ról człowieka dorosłego oraz wprowadzenie w dorosłe życie.

Po drugie – wychowanie do dorosłości, powiązane z kształtowaniem osobowościowych cech kierunkowych w procesie wychowania, z uwzględnieniem wiodącej roli wychowawcy, w działaniach szkolnych i pozaszkolnych oraz z uwzględnieniem tzw. nauczycieli życia, mentorów, tutorów itp.

Przygotowanie do dorosłości można zrozumieć wreszcie jako edukację ukierunkowaną na dorosłość – w ujęciu holistycznym, obejmującym aspekty edukacji szkolnej, pozaszkolnej i nieformalnej (uczenie się „w nurcie życia”), zawierającym się w całożyciowym uczeniu się, oznaczającym edukację o dorosłości jako wiedzę o dorosłości, edukację do dorosłości jako przygotowanie do dorosłości, edukację w dorosłości jako towarzyszenie i wspieranie w rozwoju człowieka dorosłego.

Dynamiczne zmiany, a zwłaszcza rozwój IT powodują, że żyjemy w „społeczeństwie zmediatyzowanym”¹⁹, co stwarza konieczność zdobywania umiejętności cyfrowych i umiejętności korzystania z mediów, zwłaszcza w grupie osób starszych, gdyż technologia zmienia się coraz szybciej, wymagając stałego doskonalenia w każdym wieku w celu dostosowania się do wymogów w zakresie umiejętności, a średnia długość życia również wzrasta zwłaszcza w grupie osób starszych. Tymczasem pokolenie 60+ w Polsce należy do grupy o najwyższych wskaźnikach wykluczenia cyfrowego, co jest źródłem negatywnych zjawisk społecznych dotyczących nie tylko sytuacji zawodowych, ale także uczestnictwa w życiu społecznym, kulturowym i sytuacjach codziennych (e-handel, e-edukacja, e-zdrowie, e-administracja i inne).

W tym zmieniającym się środowisku edukacja dorosłych (zwłaszcza nieformalna) ma duże znaczenie zarówno dla rozwoju osobistego, jak i dla sukcesu gospodarczego oraz spójności społecznej Europy, dlatego „Dorośli muszą być w stanie doskonalić swoje kluczowe kompetencje przez całe życie, przy czym szczególną uwagę należy poświęcić grupom docelowym, które zostały uznane za grupy priorytetowe w kontekście krajowym, regionalnym lub lokalnym. Istotną rolę będą tu odgrywać lokalne i regionalne inicjatywy z zakresu informowania, angażowania i motywowania tych grup, a także opracowywania oferty edukacyjnej dostosowanej do potrzeb osób w ich własnym środowisku”²⁰.

¹⁹ Określenie za: T. Goban-Klas, *Cywilizacja medialna*, WSiP, Warszawa 2005, s. 41.

²⁰ Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej...

Wzorcem dla gerontologii edukacyjnej, zajmującej się uwarunkowaniami i konsekwencjami oddziaływań wychowawczo-edukacyjnych, towarzyszących procesowi starzenia się jest koncepcja całościowego kształcenia się w życiu i przez życie. Olga Czerniawska zauważa, że: „Człowiek, jeśli chce pozytywnie się zestarzeć, musi podjąć autoedukację, stać się podmiotem procesu kształcenia. (...) Jednostka sama tylko może kształtować siebie. Nikt za nią nie może rozwijać się ani uczyć. Można pomóc w uczeniu się, nauczyć uczyć się, ale samo uczenie się, jak i rozwój, wzrost jest procesem samodzielnym”²¹.

Zakończenie

Według D.J. Levisona, przedmiotem rozwoju są zmiany konstrukcji życia człowieka rozumianej jako podstawowy w danym czasie wzorec jego aktywności i powiązań z otoczeniem, a rozwój polega na wielokrotnych przemianach struktury życia od własnego dzieciństwa po wiek starczy²².

Wskaźnikiem poziomu rozwoju człowieka w każdym okresie jego życia jest stopień aktywności w czasie wolnym i rodzaj podejmowanych w nim działań i powiązań z otoczeniem. Orientacja *lifespan developmental psychology* (psychologia rozwoju w ciągu całego życia) stwarza nowe możliwości dla seniorów, jednocześnie szeroko otwiera pola badawcze ukierunkowane na pokolenie 60+.

Zaprezentowane w niniejszym tekście rozważania pokazują, że postulowana aktywność wolnoczasowa generacji 60+ zmierzać winna do modelu *active ageing*, stawiając przed edukacją nowe wyzwania w tym zakresie.

Dzisiaj jesteśmy świadkami kolejnej przemiany struktury życia pokolenia 60+, polegającej na budowaniu nowego wzorca jego aktywności edukacyjnej, fizycznej, prozdrowotnej, społecznej, kulturalnej opartego na podmiotowym, indywidualnym wyborze jednostek.

Jednym z podstawowych czynników marginalizacji jednostek i grup społecznych w posmodernistycznym społeczeństwie jest brak dostępu do informacji oraz brak kompetencji w zakresie jej pozyskiwania, wyboru, przetworzenia, przechowywania itd., czyli kompetencji medialnych, a także ich krytycznej oceny. Rozwój człowieka, w którym edukacja odgrywa kluczową rolę, oparty jest na oddziaływaniu różnorodnych czynników (genetycznych, środowiskowych czy świadomościowych).

²¹ O. Czerniawska, *Szkice z andragogiki i gerontologii*, Wyd. WSHE, Łódź 2007, s. 17.

²² Za: W. Olszewski, *Media w aspekcie pedagogicznej funkcji czasu wolnego ludzi dorosłych*, [w:] W. Skrzydlewski, S. Dylak (red.), *Media – edukacja – kultura. W stronę edukacji medialnej*, Wyd. Polskie Towarzystwo Technologii i Mediów Edukacyjnych, Poznań – Rzeszów 2012, s. 436.

Koncepcję całościowego uczenia się (LLL) jako współcześnie naczelną ideę edukacyjną charakteryzuje przenoszenie punktu ciężkości z instytucji edukacyjnych (nauczanie) na jednostki (uczenie się), upodmiotowienie uczestników i postępująca autonomizacja procesów uczenia się (samokształcenie, samouctwo) z wykorzystaniem IT.

Stare przestrzenie edukacyjne odkrywane na nowo (kategorie: terytorium – geograficzne, treściowe, wirtualne, codzienność, miejsce, czas czy (neo)media), służą bogactwem informacji, wiedzy i nieograniczonych możliwości korzystania z nich dla aktywności edukacyjnej (uczenia się) pokolenia 60+. Nie ma wyboru – trzeba wybierać. Albo wykorzystując nowe (stare) przestrzenie edukacyjne, seniorzy będą aktywizować się i tworzyć (odbudowywać) swoją utraconą pozycję w ponowoczesnym świecie, albo będą społecznie marginalizowani. Następstwem tak zarysowanego bipolarnego wyboru jest życie wartościowe, dobrostan (rozumiane i definiowane subiektywnie) lub życie mało wartościowe, niedające poczucia satysfakcji z jakości życia, a dające poczucie niewykorzystania szerokiego spektrum możliwości.

Dynamiczne zmiany zachodzące w otoczeniu poszerzają istniejące przestrzenie edukacyjne, a nawet generują nowe (a może tylko do tej pory niedostrzegane?). Owe przestrzenie mogą być wykorzystane (ale nie muszą) dla budowy życia wartościowego i aktywnego starzenia się.

Bibliografia

- Active ageing. A policy framework*, World Health Organization, Madrid 2002, http://whqlibdoc.who.int/hq/2002/WHO_NMH_NPH_02.8.pdf, [dostęp: 28.04.2015].
- Bauman Z., *Globalizacja*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 2000.
- Bauman Z., *Ponowoczesne wzory osobowe*, „Studia Socjologiczne” 1993, nr 2 (129).
- Czerniawska O., *Szkice z andragogiki i gerontologii*, Wyd. WSHE, Łódź 2007.
- Dubas E., *Przygotowanie do dorosłości – być i stawać się dorosłym*, „Edukacja Dorosłych” 2015, nr 1.
- Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej, C 257/70 z dnia 9.10.2008.
- Giddens A., *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- Goban-Klas T., *Cywilizacja medialna*, WSiP, Warszawa 2005.
- Mead M., *Kultura i tożsamość. Studium dystansu międzypokoleniowego*, PWN, Warszawa 2000.
- Narodowy Komitet Seniora*, Biuletyn nr 2, Warszawa 2016.
- Olszewski W., *ICT in the process of active ageing*, [w:] E. Baron-Polańczyk (red.), *ICT in Educational Design. Processes, Materials, Resources*, Oficyna Wydawnicza UZ, Zielona Góra 2015.
- Olszewski W., *Media w aspekcie pedagogicznej funkcji czasu wolnego ludzi dorosłych*, [w:] W. Skrzydlewski, S. Dylak (red.), *Media – edukacja – kultura. W stronę edukacji*

medialnej, Wyd. Polskie Towarzystwo Technologii i Mediów Edukacyjnych, Poznań – Rzeszów 2012.

Rohn J., *Pięć głównych puzzli w układance życia. Przewodnik osobistego sukcesu*, przekład J. Muranty, Oficyna Wydawnicza LOGOS, Warszawa 2013.

Semków J., *Duchowy wymiar dorosłości antidotum na lęki egzystencjalne*, „Edukacja Dorosłych” 2015, nr 1.

Suchodolski B., *Labirynty współczesności*, PWN, Warszawa 1972.

www.jimrohn.pl/cztery-slowa-ktore-czynia-zycie-wartosciowym, [dostęp: 23.03.2016].

Streszczenie

Dynamiczne zmiany zachodzące w otoczeniu seniorów w Polsce powodują, że ponowoczesny – (neo)liberalny model życia zderza się z tradycyjnym stylem, a nawet często go podważa. Zasadniczym podmiotem rozważań podjętych w artykule jest jednostka, doświadczająca życia w ponowoczesności i mająca często kłopoty z odczytywaniem ideologii oraz obroną „nienowoczesnych” wartości. Warto zwrócić uwagę, że (neo)liberalizm czyni odpowiedzialną, jak nigdy dotąd, za rozwój osobowy samą jednostkę i dlatego tak ważną jest całożyciowa edukacja. Celem przygotowywanej publikacji jest próba wskazania wybranych przemian społecznych w ponowoczesnym świecie i ich wpływ na odkrywanie nowych/starych przestrzeni edukacyjnych oraz zaprezentowania ich znaczenia dla edukacji wertykalnej. Prezentowana treść nawiązuje także do form aktywności wolnoczasowej, wskazując na nowe ich możliwości dla szybko rosnącej populacji seniorów.

Selected social changes in the post-modern world – implications for seniors’ education and lifestyle

Summary

Dynamic changes which have been happening to the senior citizens’ environment in Poland make the post-modern – (neo)liberal model clash with the traditional one and even undermines it. The article mainly considers the individual experiencing a post-modern living, having problems with reading current ideology and defending “non-modern” values. It is significant to notice that (neo)liberalism makes the individual responsible for their personal development as much as it has never made before and thus the importance of the life-long education. The aim of the publication is the attempt to point out the chosen social transformations in post-modern world and their influence on discovering new/old educational spaces as well as the presentation of their significance for vertical education. The content also refers to the forms of leisure activities, indicating their new opportunities, which emerge for the fast growing population of senior citizens.